

NYELVPATOLÓGIA ÉS NYELVTERÁPIA

Kóros és gyógyulási jelenségek a szókinésben

Ezzel a címmel — *Pathologie et thérapeutique verbales* (Paris, Champion, 1921) — J. GILLIÉRON publikált egy 202 lapnyi, kissé bőbeszédű és önmagát ismétlő, de szellemes és gazdagon dokumentált könyvet arról a jelenségről, mikor a nyelvben valami új elem befurakodásával zavar, „helyi” beteges, patológias állapot áll elő és a nyelvésztől igyekszik megfelelő eszközökkel, „gyógyítással”, terápiával kiküszöbölni a konfúziót.

Idézzünk néhány példát GILLIÉRON könyvéből, hogy a később tárgyalandó magyar eseteket elvi szempontból előre megvilágítsuk.

A Saint-Pol-i, északfrancia nyelvjárásban a közfrancia *ombre* 'árnyék' nőnemű szó egyesült a magánhangzóval végződő *la* névelővel és az így agglutinált, hímneművé lett *lombre* alakban él az idősebb generáció nyelvében. Minthogy a szót hímneműnek érzik (*le ombre*), prepozíciós alakjai *au ombre* ('árnyékta', 'árnyékos helyre'), *du ombre* ('árnyékot') lettek. Ilyenformán ennél a szónál szakadás állott be a nyelvjárási alak és a nőnemű, köznyelvi *l'ombre*, *à l'ombre*, *de l'ombre* alakok között. A fiatal nemzedék azonban, amely közvetlenebb kapcsolatban áll a városi étellel és a köznyelvvel (irodalommal), visszaállította a „szabálytalan elváltozás” helyébe a köznyelvi nőnemű alakot, csupán az *au ombre* kifejezésben maradt meg, izolálódva, a régi, nyelvjárási, hímneművé lett alak. Lehet, hogy a nyelvbeli egységesülés, a differenciálódást fékező vagy visszacsináló integrálódás további folyamata az *au ombre* alakot is kiszorítja majd (GILLIÉRON, 1—5).

A francia *aboi* 'kutyaugatás' szó többesszáma *aboïs*. Ez a többesszám már első fölbukkanásakor (XII. sz., vö. DAUZAT, Dict. étym. 1947) kettős jelentéssel bírt. Jelentette a kutya ugatását (ugatásait: *aboïs*) és jelentette azt a helyzetet, amelyben a hajtóvadászaton üldözött és végkimerülve összegyogyott szarvas- vagy őzbak van, mikor a kutyák ugatásai veszik körül és közeli halálát érzi: *être aux aboïs* (szószerint: 'az ugatásoknál lenni') = 'kétségbeesett helyzetben, halálküzdlemben lenni'. Ezt a kifejezést aztán átvitt értelemben emberekről is mondták (pl. anyagi romlásba jutott, végszükségben levő kereskedőről). Az *aboïs* szó kettős jelentésének kiküszöbölésére volt hivatva a XIII. században jelentkező *aboiement* (*aboïment*) 'ugatás' származékszó (vö. HATZFELD—DARMESTER—THOMAS, Dict. gén. de la l. fr., 1924), amely ma már egyedül látja el a régi *aboi* 'ugatás' funkcióját, míg az (*être aux*) *aboïs* szinte kizárólag az átvitt értelemre ('végveszély') szorítkozik. Ilyenformán évszázadok folyamán kiküszöbölődött a „szópatológia”, és a „gyógyulás”, a terápia érvényesült (GILLIÉRON, 18).

GILLIÉRONNAK (124) még egy bonyolult szótörténetére hivatkozunk. GILLIÉRON a homonim, azonos hangzású, de más jelentésű és eredetű, valamint a szinonim, más-alakú, de hasonló jelentésű szavakat is a nyelvi patológia jelenségei közé sorolja. A nyelv előbb-utóbb kiküszöbölni igyekszik a konfúzió lehetőségeit.

A franciában szinonim szavak a *maison*, *hôtel*, *palais* és a *château*. A jelentésük különböző társadalmi jellegre utal: a *maison* 'ház' a polgárság lakóhelye; a városi nemesség és a gazdagok magánpalotája, rangbeliek vendégeket is fogadó luxus-háza a *hôtel* (a 'szálló'-jelentés újabb keletű ezzel a szóval kapcsolatban); a *palais* a királyok, hercegek, püspökök 'palotája'; a *château* feudális, várszerű 'kastély'. A *hôtel* szó az északfrancia nyelvjárásokban depreciatív irányban fejlődött: vagy egyszerűen 'ház'-at (*maison*) jelent, vagy — gyakrabban — a 'konyha' (*cuisine*) jelentést vette föl. Az irodalmi köznyelvből újabban átvett *maison* — per analogiam — a 'ház' jelentés mellett szintén a *cuisine* jelentését is megkapta a népnyelvben. A várható visszahatás, amely a 'konyha' jelentésűvé vált *maison* pótlására a 'ház' fogalmának új szót keres, ezúttal azonban elmaradt, aminek — amint GILLIÉRON (127) rámutat — társadalmi okai vannak. A patois, a franca népnyelv, a nemzet életében már elvesztette önálló jelentőségét a *maison* átvételekor és aláveti magát az irodalmi, domináló köznyelvnek. A nyelvek harca (vö., MNy. XXII, 93) — jelen esetben népnyelv és irodalmi köznyelv küzdelme — megszűnt és a nyelvi centralizmus, egységesülés folyamata diadalmaskodott. „Les patois se suicident en présence du français littéraire“: a nyelvjárások megszüntetik saját létüket az irodalmi francia tekintélye előtt. — állapítja meg GILLIÉRON. A társadalmi föltételek (les conditions sociales) kizárnak minden differenciálódó lehetőséget. A francia irodalmi nyelv diktatúrája alatt a nyelvjárás *maison* 'konyha' ismét *maison* 'ház' lett, de azért megtartotta *maison* 'konyha' jelentését is, amiből a beszédben furcsa helyzetek adódnak... Ezenkívül: „a szállóban van“ mondat (*il est à l'hôtel* jelentése: à l'hôtellerie) ugyanazokkal a szavakkal fejeződik ki, mint „a házban van“ (*il est à l'hôtel*, jelentése: à la maison), stb. Az eredmény az, hogy voltaképpen a 'ház' (irodalmi nyelven: *maison*) fogalmának kifejezésére nincs dialektális szó! (Gilliéron, 199.)

*

Hasonló nyelvpatológiai és terápiái, kóros és gyógyulások esetekre — az új műszó alkalmazása nélkül — J. VENDRYES is rámutatott „Le langage“ c. könyvében (1921, 255). Vendryes utalt arra, hogy a 'beszélés'-t jelentő igék — minthogy változó érzelmek és hangulatok kapcsolódnak hozzájuk — könnyen „elhasználódnak“. A latin *loqui* nem maradt fenn Galliában, kiszorította a késői-latin *parabolare* > *parler*. Ma a *causer* a társalgási nyelvben sok esetben a *parler* helyébe lép... Hozzátehetjük, hogy a románban két különböző ige van a 'beszél' fogalmára: a szláv *a vorbi* (beszélni) és a latin *exponere*-ra visszamenő *a spune* (mondani); a magyarban is hullámszik ezen a ponton a szókincs: *szól*, *beszél*, *povedál*, *dumál* (ezekből a három utolsó idegen eredetű). A himnemű *dominus* és a nőnemű *domina* hangbeli lerövidülésével két homonim szó keletkezett (VENDRYES, 256), amik ellentétes jelen-

tésük miatt zavart okoztak. A helyzetből a nőnemű *domina* került ki győztesen és a nyelv a hímnemű szó helyébe újat tett (*monsieur*). Az előző állapot nyomai megmaradtak a hímnemű, káromkodásként használt *Dame-Dieu!* szóban és a *vidame* (< *vicedominus*) szóban.

GILLIÉRON és VENDRYÈS adatai után vessünk egy pillantást más nyelvekre is. Eleve nem kétséges, hogy hasonló jelenségek minden nyelvben előfordulnak.

1. Ismeretes, hogy a *szerencse* eredetileg neutrális szó volt, azaz közömbös jelentésű, jó és rossz irányban egyformán érthető, ugyanúgy, mint a latin *Fortuna*, amelyet (vagy akit) OVIDIUS tekervényes utakon járónak jellemez („*Passibus ambiguis Fortuna volubilis errat*”, *Tristia*, 5, VIII, 15) és akiről PETRARCA mint kettős lényről írt könyvet (*De remediis utriusque Fortunae*)¹

A NySz. a *szerencse* szót két latin szóval magyarázza (*sors* és *fortuna*): ezek maguk is közömbös, kétfelé alkalmazható szavak². BALASSA értelmezése szerint (A m. ny. szót., 1940) a *szerencse* eredeti jelentése semleges: 'sors', 'véletlen', lehet 'jó- és balszerencse'; mai jelentése: 'jó sors', 'kedvező körülmények'. Elég a régiségből ilyen példákra hivatkoznunk (NySz.), mint: *jól szolgál a szerencse* (Pápai Páriz, 1767); *változó a szerencse* (Baróti Szabó Dávid, A magyarság virági, 1803); *a bölts vidám artzával nézi mind a két szerencsét* (uo.). És idézhetjük Faludi Ferenc klasszikus sorait: *Fortuna szekeirén okosan ül, Úgy forgasd kerekét, hogy ki ne dülj*... Még 1872-ben is, BALLAGI Mór (A m. ny. teljes szót.) a *szerencse* általános jelentéseképpen ezt közölte: 'véletlen, váratlan eset, mely állapotunkat jóra vagy rosszra fordítja'.

Napjainkban a *szerencse* kettős értelme megszűnt és a szó kizárólag a 'jó-szerencse' jelentést hordozza. Minthogy a *szerencse* (= jó szerencse) ellentétes fogalmára a nyelvnek kezdetől fogva rendelkezésére állott a jelzős *bal-szerencse*, *gonosz szerencse*, stb., zavar nem keletkezett, csupán a régi szövegeket kell óvatossággal olvasnunk...

Hangsúlyozzuk: itt bennünket csupán az a tény foglalkoztat, hogy a nyelv könnyen segít magán, ahol az addigi eszközök elévülnek. Ettől független az a kérdés, hogy mi okozta az ingadozást és végső megrögzítődést, jelen esetben a *szerencse* jelentésváltozását a *jó szerencse* irányában. Talán a modern polgári életforma és kapitalizmus előretörése gyakoribbá tette a kedvező szerencse tapasztalását, a gyors meggazdagodásokat. A középkorban viszont, ahol a pénzgazdaság még nem létezett, a szerencse-próbálás szinte inkább veszedelmet jelentett és szinte kizárólag a hadi szerencsére, a kalandok keresésére korlátozódott. A feudális, merevebb keretekbe szorított világ fölött kiszámíthatatlan fátumként lebegett a legtöbbször *gonosz*-nak is nevezett szerencse. A modern kor viszont a *kiki saját szerencséjének kovácsa* jegyében él, a század embere maga intézi a sorsát, nem várja a szerencsét misztikus hatalmaktól...

¹ Vö. H. R. PATCH, *The Goddess Fortuna in mediaeval literature*, Cambridge, 1927.

² Ismeretes, hogy ezekről az indifferens, neutrális szavakról Kr. NYROP írt egy fejezetet (*Mots indifférents*) *Grammaire historique* c. munkájának IV. kötetében (Copenhague, 1913, 144). A neutrális és indifferens jelentésű szavak között tárgyalja a következőket: *fortune* (Molière-nél még: „*Nous parlions des fortunes d'Horace*” [H. változó szerencséről], *heur*, *aventure*, *réussir* [vö. magyar *kifejlet*, amely még semleges], *accident*, stb.

2 A „nyelvgyógyító“ jelenségek közé tartoznak azok az esetek is, amiket *különböztetésnek* nevez a nyelvészeti terminológia (*Differenzierung, différenciation*, vö. J. MAROUZEAU, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris 1933). Lényege ezeknek a jelenségeknek, hogy egy hangbeli azonosság kettéválíkat vagy két irányban fejlődik és a két különlt öző hangalakkal a nyelv jelentésbeli különltözöségét fejez ki. A német *Rabe* és *Rappe* valamikor alakváltozatok voltak, ma különltált a két szó jelentése is: 'holló' és 'fekete ló' (vö. H. PAUL, *Prinzipien*, 1920, 255; GOMBOCZ ZOLTÁN, *A jelenkori nyelvészet alapelvei*, Bp. 1908 és *Nyr.* XXVII). A jelentés és a hangalak megváltozásának együttessége miatt WUNDT (*Die Sprache*, II, 423) a jelentés-differenciálódást a korrelatív, párhuzamos hang- és jelentés-változás kategóriáját a sorolja (vö. GOMBOCZ ZOLTÁN, *Nyelvtörténet és lélektan*, Bp. 1903 és *NyF.* 7, 53). A magyar nyelvészet WUNDTtal szemben jogosan mutatott rá olyan esetekre, ahol nem a hangváltozás a primár, elsődleges jelenség, hanem a tudatos vagy nyelvésztlönös jelentéskülönböztetés céljából válik alakpárrá a szó.³ Itt már a „nyelvpatológia“ és „nyelvterápia“ területére jutottunk.

Nézzünk meg egyet-kettőt az eddig idézett példákból (J. ZOLNAI, i. h.). A *becs* szóból fosztóképzővel alakult *becstelen*-t Pázmány használja 'értéktelen', 'becs-nélküli' jelentéssel (NySz). De ugyanő ismeri a szót 'inhonestus', 'ehrlös' értelemben is: *böcstelen ember*. SÁNDOR ISTVÁN Toldaléka (1808) még mindakét latin megfelelőjét adja a szónak: *vilis, inhonestus*. A szónak kettős használata mindenesetre zavaró körülmény lehetett, pláne ha a *becstelen*-nek spirituális értelme kezdett dominálni és a szó a másik jelentésre már alig volt alkalmazható. Csokonai ébredt ennek a kellemetlen nyelvi helyzetnek tudatára, mikor el akarta kerülni az 'inhonestus' értelemmel való összecserélését az 'értéktelen' jelentésben is használható *becstelen* szónak. Szerencsére a magyar nyelv olyan rugalmas, hogy egy kis morfológiai sebész-beavatkozás mindig akad kéznél. Leoperálta hát a *-telen* fosztóképzőt és helyébe illesztette alakváltozatát, az *-ellen* fosztósuffixumot. Most már a *becstelen* magára maradt izolált és szinte egyeduralkodó 'inhonestus' jelentésével és megszületett Csokonainál a *becstelen* 'értéktelen'. A beavatkozás primán gyógyult, legföljeb némi szokatlanság-érzet tán ad bennünk az új sarjadék láttára. Nem is maradt meg, maiglanra már az *értéktelen* jött a helyébe, annál is inkább, mert a *becs* elvesztette polgárjogát a közszavak között és a költészetben is ódon jellegűvé, illetve finomkodóvá hervadt. De a *becstelen* 'inhonestus' ma is él. Ime a Csokonai sorai: „... mégis *becstelen* pusztá bogács fedi szent tetemid helyét“.

3. A differenciálódásról szóló említett tanulmányból idézzük még a *páratlan* esetét. A NySz. nem tartja szükségesnek regisztrálni ezt a képzős alakot. CzF. a *páratlan*-t csak 'páratlan cipő' és 'egyedülálló a maga nemében' jelentéssel ismeri; a *páratlanul* határozónál megemlíti a 'pár nélkül', 'társ nélkül' jelentést is. Ugyanígy BALLAGI Mór magyar Teljes Szótára (1872). Nyilvánvaló, hogy a *páratlan* szónak 'társ nélküli' lehetséges jelentését elnyomta

³ J. ZOLNAI, *Zur sprachlichen Differenzierung*: FUF. XIII, 179–185.

a *páratlan* 'kiváló'. Madách érezte ezt a defektívumot és ragaszkodva a *pár* alapszóhoz, a fosztóképző itt nem használatos alakváltozatának behelyettesítésével átsegítette magát a hiányon: „...”e két nő *pártalan*, Jelentkezzék, ki párjául igényli.”⁴

4. A technika haladása folyton új szükségletek kielégítését várja a nyelvi közösségtől. Néha átcsúszik a régi szó az új, a még névtelen fogalomra, de gyakran a régi elnevezés használhatatlan. Amikor az írásra szolgáló *lúd-toll* helyébe az *acél-toll* lépett, minden zökkenő nélkül azonosulhatott a két eszköz *toll* néven, amelyen leül elfért a madár tolla is, meg az újfajta író-szerszám,⁵ amely utóbbi magában foglalhatta az egészet és részét egyaránt: *toll* = toll + tollszár. A *tollkés* áldozatául esett a megváltozott helyzetnek, mert immár nem kellett kisebbfajta zsebkéssel faragni a madártollat. A *tollnok* kihalása független ettől a váltoástól: vele az történt, hogy az ortológusok, azaz nyelvújítás-ellenesek megállapították fattyú származását és megvonták tőle a nyelvjogot. Pedig olyan „előkelő” törvénytelen rokonai vannak, mint a *tábornok*, a *szónok*, a *főnök*, sőt maga a miniszter-*elnök* is; és — ha másra nem jó — legalábbis milyen alkalmas lenne rosszmájú árnyalatokat kifejezni vele!

A *távíró* esetében azonban másképpen alakult a dolog. A *távíró* tükörszava volt a mű-görög *telegráf*-nak. Akkoriban a messzibe-írásnak ez volt a boldog és egyetlen vívmánya. Rögtön nemzetközi szót gyártottak rá a mindenütt-érthetőség céljából és a nemzeteket immár szorosabban egybekapcsoló technika illúziójának szimbólumául. Nyelvi előzménye is volt már a szónak: a *telepátia*, távolba-érzés, messziről-megérezés. Nemrég kitaláltak azonban olyan készüléket, amellyel nemcsak képletesen lehetett „írni”, nyelvi szövegeket Morse-jelekkel távoli helyekre, országokba közvetíteni, hanem maga az írás reprodukálódott a fölvevő helyen, egyidejűleg, vagy pláne fényképszerű hűséggel. Kétféle ilyen készülék van (a dolog technikai exaktségéért nem vállalom a felelősséget, de nyelvi szempontból nem is ez a lényeg): az egyik egy olyan írógép, amely — dróttávíró vagy dróttalan-hullámleadó útján — össze van kötve egy hasonló távoli írógéppel; a leadó írógép mozgásba hozza a távoli írógépet, amely egyidejűleg — Morse-jelek közvetítése nélkül — gépírásban reprodukálja a szöveget. Voltaképpen a leadó gépíró ír a távoli fölvevő írógépén... Van aztán egy televíziós készülék, amely fényképet, kézírást reprodukál az eredeti hűségében.

A *távíró*, *távirat*, *távirda* régebbi műszavak, amik csak képletesen használták az *írás* megjelölést, ezekre az új eljárásokra nem alkalmaznátok, ha el akarjuk kerülni a konfúziót: három, különböző, bonyolult eljárást ugyanegy szóval nevezni. Így született meg az angol *telegraph* 'távíró' mellé a *teletype* 'távolba-író készülék',⁶ az említett különleges írógép megjelölésére és a *telewriter* 'eredeti írást vagy képet továbbító távíró'.

⁴ J. ZOLNAI, ih. 181.

⁵ Ezek azok az esetek, amikre Götze a *nomina ante res* megjelölést gyártotta (Heidelberg 1917): a szó megvan és egy új találmányra alkalmazzák.

⁶ Vö. ORSZÁGH LÁSZLÓ, Angol-m. kéziszótár, é.n. (1946?). A Concise Oxford-Dictionary (1938) még nem ismeri a *teletype* és a *telewriter* szót.

A *teletype* magyarosítására, szellemes megkülönböztetéssel, rögtön megszületett a *távolbíró* (*távolbairás*). A *telewriter* azonban, amely a *-graph* helyébe egyszerűen az angol *writer*-t tette, már nehezebben magyarosítható, mert a magyarban a *távíró* és a *távolbíró* már másra van lefoglalva. ORSZÁGH LÁSZLÓ — új műszó hiányában — kénytelen volt körülírással értelmezni az új *telewriter* szót. Pontosan, de kissé hosszadalmasan és a definíciónak (bármily elismerésre-méltó) gyöngéje, hogy szerepel benne az a szó, amit el akar kerülni: a *távíró*. Mert a *telewriter*-t nem lehet toldott-foldott *távíró*-nak nevezni. Új szót kellett gyártani.

A magyar posta meg is oldotta a kérdést. A *teletype*: *géptávíró* (*géptávírat*) lett. A különleges írógép, amely a műveletet végzi, persze nem lehetett egyszerűen *távírógép*, mert ez a régi Morse-gép neve. Úgyes nyelvalkotással (hála a nyelvújítás könnyen kombinálható rövid szavainak és a magyar nyelv rugalmasságának) *táv gépiró* lett a neve, a *távbeszélő* analógiájára. A *telewriter* pedig *képtávíró* (*képtávírat*) lett, elejtve az „írás“ továbbítására való utalást, ami semmiképpen sem hiba, mert a szónak nem föladata, hogy mindenre kiterjedő definíció legyen.

Ilyenformán a technika fejlődésével előállott pillanatnyi nyelvzavar megszűnt és azóta akadálytalanul táviratozhatunk, géptávíratozhatunk, sőt képtávíratozhatunk is.

5. *Park* szavunkat a tizenharmadik század elején — a parkok hőkora idején — a németektől kaptuk, akik maguk is a franciából vagy az angoltól vették. A francia szó pedig — a középlelatin közvetítésével — talán germán eredetű (DAUZAT; KLUGE—GÖTZE; SCHULZ—BASLER, *Deutsches Fremdwörterbuch* 1933). . . . A *park* szónak már az átadó német nyelvben származékai keletkeztek. A morfológiailag leegyszerűsült angol nyelvben a *park* ige is lehet, 'körülkerít park részére', 'parkká alakít', stb. jelentéssel (Oxford Dict.). A kevés képzés-lehetőséggel bíró franciában erre a fogalomra nincs szó.⁷ Csak körülírással lehet kifejezni (*faire un parc, transformer en parc*).

A német nyelv a parkká-alakítás fogalmát a francia-képzős *parkieren* szóval fejezheti ki. KELEMEN Német-magyar szótárában (1929): *parkieren* 'telepíteni', 'beültetni'. Megjegyzem, hogy ezt az alakot németországi szótárban nem találtam (SCHULZ sem tud róla).

A magyarban a *parkosít* adná vissza legjobban. Próbálták a *parkoz*, *parkíroz* igékkel is kifejezni a 'parkosít', 'parkká alakít' fogalmát. Ezzel a két ügyetlen szóval szemben TOLNAI VILMOS Magyarító Szótára (1928) joggal ajánlotta a 'befásít', 'beültet', 'kertet csinál' magyarításokat, amiknek csak egy hibájuk van: elsikkad benne a *park* fogalma és lényege, mert a befásítás, beültetés, kert-csinálás még nem *parkosítás*.

De bennünket a nyelvterápia szempontjából a *park* szónak európai történetében nem is ez érdekel. Nyelvünkben a zavar ott keletkezett, mikor előállott a szükség, hogy az angol *park* szónak egy másik jelentésére talál-

⁷ Legalább is HATZFELD—DARMESTER—THOMAS (1924), LITTRÉ—BEAUJEAN (1929) és a francia Akadémia szótára (1935) nem ismeri. Ellenben ECKHARDT (1935) szerint *parkosít* lehet 'parquer'; Sauvageot szerint *parkoz* [parkot készít] 'parquer'.

junk megfelelő magyar szót. Az angol *park* főnév ugyanis annyit is jelent, hogy 'tűzérési eszközök állomásozó helye', 'autó-állomásozó helye'. A szót minden nehézség nélkül átvehettük: *ágyú-park*, *autó-park*. Annál is inkább, mert megvan a franciában és a német nyelvben is: *parc* 'l'ensemble du matériel contenu dans un parc' (HATFELD—DARMESTETER—THOMAS, 1924); *Park* 'Sammelstelle für Kriegsbedarf', 'Fuhrpark' (Sprach-Brockhaus, 1935). De az angol *park* ige jelenti a „park“-ban való ágyú-elhelyezést is, várakozó autók csoportosítását egy kijelölt helyen. Ezt az igealakot a francia át tudta venni: *parquer* 'mettre dans un parc', 'tenir enfermé dans un espace restreint'. A német a *parken* igét képezte az angol *park* ige megfelelőjéről, 'stelle mein Kraftfahrzeug vorübergehend auf einem Parkplatz ab' jelentéssel. Nálunk a *park* igei származékai — *parkoz*, *parkosít* — már le voltak foglalva más jelentésre ('parkká alakít'). A teljes magyarításnak akadálya volt, hogy a *díszkert* szavunk, alkalmatlan lett volna az autó-elhelyezés kifejezésére (éppen definiáló volta miatt) és akadálya volt az a körülmény is, hogy a nemzetközi szokás elfogadta jelzésül a *park* kezdőbetűjét, a nagy P-t (áthúzva = 'itt nem lehet az autót állni hagyni'). Így keletkezett a *parkol*, amely képzőjével élesen elkülöníti magát a 'parkká alakít', 'ligetesi' fogalmának ugyanabból a külföldi gyökérből képzett szavaitól. (Vö. Magyar Nemzet 1950 júl. 26. 6: „A Szervi a-téren autóparkoló helyet alakítanak ki“.)

6. A *park* szó körül tehát minden csendes, de a *szóvivő* már zavart okoz és egyelőre nincs ellene megfelelő „terápia“.

Volt egy szép régi szavunk, a *szóvivő*. Jelentése CzF szerint: 'aki több személyből álló testületben vagy küldöttségben a mondandókat szóval adja elő'. BALLAGINÁL: *szóvivő* 'többek nevében szóló, azok értelmét tolmácsoló', 'valaki védelmére felszólaló'; „*szóvivő* által megízente“. BALASSA — érthetetlen módon — meg sem említi a *szóvivő*-t. KELEMEN Béla magyar-német szótára (1929) a *szóvivő*-t *Wortführer*-nek fordítja. A Sprachbrockhaus (1935) a *Wortführer*-t a szintelen 'Sprecher' szóval értelmezi. ECKHARDT SÁNDOR magyar-francia szótára (1935) a *porte-parole* szóval fordítja a *szóvivő*-t. (A *porte-parole* már 1552-ből kimutatható, jelentése a francia Akadémia 1935-ös definíciója szerint: 'celui qui porte la parole pour une assemblée, pour une compagnie, pour une personne'.) YOLLAND magyar-angol szótárában a *szóvivő* megfelelője: *speaker*.

A *szóvivő* akkor lett problematikusan aktuális, mikor magyarul kellett visszaadni egy új fogalmat: a félhivatalos *nyilatkozót*, aki a rádióban a híreket magyarázza, a minisztérium nevében a külföld felé megállapít bizonyos tényeket, állásfoglalást közöl vitatott kérdésekben.

A mai magyar hivatalos használatban (ujság, rádió) következetesen *szóvivő*-nek nevezzük a névtelen félhivatalos *nyilatkozó*-t. Érzésem szerint egy minisztériumnak a világ közvéleménye felé nem lehet szóvivője. A *szóvivő* a magyaros használatban határozott, megnevezett személy, nem burkolódik homályba, ködös tekintélyként. Sokszor jelenti azt, aki *viszi a szót* egy társaságban: ő beszél a legtöbbit, a legnagyobb tekintéllyel. A kisebb csoport élén nyilatkozó *szóvivő* pedig mindig valami ügyet képvisel, esetleg „szószóló“, patetikus-morális értelemben, védőként vagy vádlóként, síkraszáll, kiáll

valamely köz- vagy jogos magánérdekért. A világ minisztériumainak *nyilatkozói* azonban nem harcos küldöttség-vezetők, nem politikai csoportok szónokai, hanem ravasz és személytelen diplomáciai szervek, amelyek óvatosan formulázzák mondanivalóikat és szándékaikat a pusztá, ártatlan információ mögé rejtik.

Próbálták a fogalmat a *hírmagyarázó* szóval visszaadni. Hamar elejtették. Pedig a *hírmagyarázó* valóban kifejezi a lényegét és új szó, nem tolakodik be régi, megállapodott szó kárára, mint a *szóvivő*. Egyformán illik a rádió elmélkedőjére és a félhivatalos nyilatkozóra.

Eleinte a *szócső* is használatban volt. Érthető, hogy ez nem maradt meg. Pejoratív mellékeze van és komikus képzeteket idéz föl. Amióta mikrofon és megafon van, a szócsövet szájához emelő, kiabáló ember ki is ment a divatból. Inkább rossz ügyet képviselő csoportról vagy törekvésről mondanók ma, hogy szócsövük van...

A rádió *szpiker*-jét eleinte *beszélő*-vel magyarították. Ez komikus volt, mert *beszélő* a rádióban az is, aki nem *szpiker*-e a rádiónak. Jobb lett volna a *bemondó*. De nem volt szó arra a személyre, aki félhivatalosan hosszabb politikai elmélkedéseket, külügyi magyarázatokat ad elő. Erre a fogalomra fogadták el a *hírmagyarázó*-t. Ez viszont nem engedi, hogy a minisztériumi *porte-parole*-t ugyanúgy nevezzék, mint a rádió sporteseményeket kísérő bemondóját. Circulus vitiosus. Egyelőre a minisztériumi *szóvivő* uralkodik a *szócső*, *hírmagyarázó* fölött. Nem lett volna baj, ha a *speaker* megmarad *szpiker*-nek vagy *bemondó*-nak, a minisztérium pedig *hírmagyarázó* vagy — ez a legjobb: — *nyilatkozó* (de semmiesetre sem *szóvivő*) útján érintkezik a világgal... Hogy mikor felel meg a hagyománynak a *szóvivő* használata, arra frappáns példát idézhetünk a Független Magyarország 1950. jún. 26-i számából: „Vincent Auriol fogadta Jacques Duclos-t és André Marty-t, mint az ország legnagyobb pártjának, a Francia Kommunista Pártnak *szóvivőit*.” Ezek a valódi szóvivők, sőt zászlóvivők nem tévesztendőek össze a külügy-minisztériumok és hírszerző irodák bujkáló *nyilatkozóival*.

7. Az *internacionális* szónak magyarítása sokáig zavartalanul a *nemzetközi* volt. A szót használták mindenféle (diplomáciai, külpolitikai, kereskedelmi, művészeti) vonatkozásban. Nemzetközi világkiállítások rendezéséről írtak lapjaink, nemzetközi vasutforgalomról, érintkezésekről, stb. Mikor aztán a szó jelentésében kezdett a politikai elem előtérbe nyomulni, mikor politikai jelszóvá lett a *nemzetközi* (*Internationale!*), a szónak ez a megváltozott jellege feszélyezőleg hatott a szónak politikátlan használatára. Vannak olyan nemzetközi kapcsolatok, amikben a nagy világpolitika nem észrevehető, vagy legalább is nem dominál. Ekkor született meg a *nemzetek-köztli* kifejezés, tudatos megkülönböztetésül a *nemzetközi*-től. A magyar nyelv igen rugalmas az effajta árnyalatok visszaadására és ebben rokon a némettel, ahol szintén megszületett az *international* szinonim-párja, a *zwischen-staatlich*. A franciában csak analizálva, fölbontással lehetne a különbséget kifejezni: *international* és *entre les nations*.

8. A magyarítások révén sokszor áll elő „patológiás” helyzet. Itt van például sport-műszavaink: a *váltó*, az *edzés*, a *szurkol* esete. Jót akarva, a puristák csorbát ejtenek itt is, ott is, nyelvünk világosságán és eddigi állagába zavart visznek bele.

A futball meghonosulásának idején, a század legelső éveiben, természet-szerűleg átvettük a nemzetközi műkifejezéseket. A *gól* (angolul eredetileg: 'cél') megmaradt. A magyarosan hangzó *taccs*-ot azonban a harmincas évek sovíniszta mozgalmaiban kipurifikálták. A *korner*-t ugyancsak, bár ez utóbbinak *sarok*-kal való helyettesítése miatt — közbevetőleg: a *korner* époly elemezhetetlen, szimbolikus hangkombináció, mint a *sarok* — régi *sarok* szavunk a 'lábsarok', 'cipősarok', 'utcasarok', 'levél sarka' és 'sark-csillag' mellé egy új funkciót kapott a 'labdarugópályasarok' jelentésben. A *sarok* újabb megterhelése, ha zavart nem okoz is, mindenestre monotonabbá és színtelenebbé teszi nyelvünket.

A kiszorított *dribli* helyébe a *cselezés* került. A *dribli* angol szó: *dribble*. Az angol ejtés: *dribl*. A magyar nyelvhumor rögtön adaptálta a magyaros ejtéshez (vö. *kifli*, *cucli*, *krumpli*, *diri*, *Pali*, *fagyi*, *pendliz*, stb.). A szókezdő *dr*- mássalhangzó-tor ódás sem okozott zavart, hiszen ilyen hangkombinációjú szavaink száma több mint két hasábot foglal el BALASSA szótárában... Azonkívül a *driblizni* átvitt értelmű alkalmazásra is kínálkozott: *kidriblizte az ellenfele minden intézkedését*. Az angol *dribble* jelentése: 'work (ball) forward with slight touches of alternate or different players feet', 'piece of dribbling', azaz bővebben magyarra fordítva: 'apró, megtévesztő rugásokkal az ellenfél lábai között is előbbrevinni a labdát, amíg a labda fölszabadul és nagyobb rugással továbbítható'; 'ez a művelet'. ORSZÁGH LÁSZLÓ, kitűnő és modern angol-magyar szótárában, helyesen fordítja a főnév-igét: 'cselezés', 'driblizés' (futballban); 'dribliz', 'cselez'. A *cselezés* egyébként kitűnő szó és úgyszólván paragon hevert, tehát nem kellett elvenni más jelentéstől. Igaz, hogy *cselez* igénk tárgyatlan, tárgyaz származéka pedig (*kicsselez* valakit), kissé erőltetett. De a *cselez* tárgyiasítása (pl.: 'Szaniszló *cselezi* Bodolát') nem jelent erőszakot rugalmas nyelvünkön. A népnyelvben — amire nem szoktak gondolni könyvnyelvű puristáink — használják is így, 'megcsal', 'rászed' értelemben: *a nyul cselezi az agarat* 'egérutat keres, hogy menekülhessen' (MTsz).

9. Nézzük a *váltó*-t. Régi *staféta* szavunk — amely szerencsésen alkalmazkodott a magyar hengrendszerhez, miként a népies *biléta*, *margaréta*, *longaméta*, *spaléta*, *bukéta*, *rakéta* (vö. BEKE ÖDÖN: Nyr. 58:80) — vagy egyenesen az eredeti olaszból (*stafetta* 'lovas küldönc', 'hírnök'), vagy német közvetítéssel (*Stafette* 'Eilbote', *Kurier*, latinositott véghangzóval) került hozzánk. (Az olaszból származott francia *estafette* nem jöhet számításba.) Először tudtommal CzF szótározta (1870) 'lovasposta', 'sebesposta' jelentéssel. BALLAGI is (1872) fölveszi, 'lovasposta' értelemben. TOLNAI VILMOS még csak 'gyorsposta' jelentésben ismerte és magyarította. BALASSA is csupán 'gyorsfutár' jelentéssel regisztrálja (1940-ben!), a *staféta-futásról* (röviden: *staféta*) tudomást nem véve. Időközben a régi *staféta* el is avult, gyorsabb posták jelentkezvén az életben. De föltámadt a sportban, mint *staféta-futás*, *staféta-úszás*, röviden: *staféta*.

Sokáig semmi baj nem volt ezzel az új stafétával. Annyira meggyökerezett, hogy nemcsak magát a stafétafutást (úszást), hanem a taféta-futót (úszót) is jelenthette: *stafétáink győzelmet arattak*. Egyszerre azonban interdictum, azaz kiközösítő átok alá került a *staféta*. Merőben új szót csinálni helyébe — az áldatlan orthologus-hadjárat után és a huszadik század közepén

— már nem merészelt senki. Puristáink belenéztek a *staféta* fogalmába és kikapták belőle a lényeges elemet — azt, hogy a versenyzők egymást föl-váltják. Így keletkezett a definiálni akaró (nem mindig jó, ha a szó definiálni akar!) *váltó*, *váltó-futás*, *váltó-úszás*. Persze a *stafétázó*-t már nem lehetett *váltózó*-nak nevezni. De ennél nagyobb baj, hogy az új *váltó* betolakodott a régi váltók közé. A *váltóláz* (lelkesezés a stafétáért??), az adóslevél (*váltót ír alá*), a *váltópénz*, a *pénzváltó*, a *vasuti váltó* mellett most ilyeneket olvasunk és hallunk: *elindult Budapest felé a váltó*, *a magyar váltó vereséget szenvedett*, *lemaradt a váltó*, *elmarad a vasárnapi váltó*. Egyelőre nincs kijutás ebből a *váltó-zavarból*. Terápia csak úgy lehetséges, ha új szót találunk ki helyette (SZÉCSI FERENC *futárverseny*-t ajánl, de ez nem illik az uszóstafétára, PINTÉR JENŐ *lánc*-ot javasol...), vagy pedig önkritikát gyakorolva visszatérünk a hagyományszentelte, másfélszázados, népiesen hangzó *staféta* szavunkhoz. Ujságaink és a rádió máris ezt az utat választották és *békestafétáról* adnak hírt... A *békeváltó* komikus is volna.

10. Ami az *edzés*-t illeti, itt súlyosabb a helyzet. Nem *egy* új jelentésre fogják a régi szót (mint a *váltó* esetében), hanem kettőre, úgyhogy a magyarítások nemcsak a régi jelentésekkel, hanem egymással is konkurenciába kerülnek. Ha a *konkurenciá*-t TOLNAI szerint *versengés*-sel magyarítom — né gondoljunk most a *Bánk bán* *Előversengés*-ére! — bizony furcsa *versengés* ez: a szövetségesek egyszerre harcolnak az ellenség (idegen szó) és egymás ellen. Bellum omnium contra omnia verba!

Edzeni igénknek eredetileg két jelentése volt: *acélt edz* (*ferrum indurare*) és *edzi magát*. Származékai: *edzés*, *edzett* (ember). Ami az ember *ön-edzését* illeti, ennek a kapcsolata a sporttal nem szükségképeni. Vannak edzett sportemberek, a legtöbbjük az is, de vannak a sportolók között könnyen hülők, gyöngegyomrúak, — és vannak edzett emberek, *edzett gyomrúak*, akik a torna alól föl voltak mentve a szívük miatt. Aki fületlen szobában alszik, jeges vízben vagy hóval mosakszik, télen is — ágyban párnák közt — nyitott ablaknál alszik, hogy hozzászoktassa a testét a hőmérséklet változásaihoz, aki frottirkendővel dörzsöli a hátát, hogy bőre ellenállóképességét fokozza és *megedződjkék*: még nem mondható sportféfiúnak. A *sors csapásai ellen edzett* pedig talán épen a nyomoréksága, sportszerűtlen testalkata miatt szokott hozzá a szenvedésekhez. 1848-ban jelent meg névtelen szerzőtől — nyilván a lelkek harcra, acélossá edzése céljából — egy verskötet *Edz dalok, Rajta magyar!* címmel (Szarvas, Réthy Lipót, 46 l.)... Az *edzés* lényege (erre a mozzanatra BALASSA nem utal) a test és lélek megerősítése a betegség elkerülése céljából. „Kemény természetet ödzöttek beléje“, — írja a jó öreg Gvadányi XII. Károly svéciai királyról (NySz).

A *sport* szónak azonban el kellett tűnnie a használatból és helyére a *testedzés*-t nevezték ki. A két szó valóban bizonyos fokig szinonim, azaz hasonló jelentésű. Minden sport egyúttal testedzés is, de nem minden testedzés sport. A testedzésből gyakran hiányzik az erő kifejtés, az idegek megfeszítése. És a sportnak van még egy motívuma, amit semmiképen sem mutat föl a pusztán gyakorlati, egészségi célú testedzés: a játékos, társas elem, ami a sportot szórakozással és szociális tevékenységgé teszi (*tömegsport*), míg az *edzés*-t gyakran önmagába-vonuló hipochondria és grübliző aggalom búsítja. Ezt az

új *testedzés*, *aequale sport*, nem érezteti. Az idegenből jött *sport* szónak fátyo-
lozottabb jellege még arra is alkalmas, hogy olyan átvitt értelemben hasz-
náljuk, mint: *sportot űz a gúnyolódásból*, aminek már semmi köze sincs az
edzéshez, vagy: *sportból politizál*, azaz „úri” kedvtelésből, komolytalanul
és dilettáns módon, amire az elmúlt évtizedekben sajnos gyakran volt példa.
Hogyan kellene mondani ezt a mondatot: *sportolj többet!* — a *testedzés* segit-
ségével? Vagy a *lósport*-ot, amely nemcsak lovat „edz”, hanem embert is?
A *tömegsport* még talán helyettesíthető a nehézkes *tömeg-testedzés*-sel, bár
utóbbi inkább mosolyt kelt. De a hajlékony képzések: *sportszerű*, *sport-
szerűlten*, *sportszerűség*, *sportszerűtlenség*, *sportszív*, *sportorvos*, *sportbarát*,
sportegylet, *sportember*, *sportbíró*, *sportíró*, *sportörpülő*, *sportlap*, *sportujság*,
sportvilág, stb.: nem engedik magukat *testedzés*-sel helyettesíteni.

Ime: milyen „kóros” állapotot okozott a *testedzés* betolakodása a rugal-
masabb *sport* helyébe! De ez még hagyján. Hellyel-közzel zavartalanul hasz-
nálható a *testedzés*, a stílus variálására. Nem árt, ha több szinonim szó van
ugyanarra a fogalomra. Fölbukkant azonban legújabban az *edzés* ’tréning’
értelmeben is. Kétségtelen: hogy a *tréning*, *treniroz* még nem honosultak
meg tökéletesen, bár a *tréningruha* — amit nemcsak „edzés”-ben, hanem
sport nélkül háziruhának, hűvös időben uszodai öltönynek is használnak —
elégge meghonosodott és *edző-ruhával* nem mindig helyettesíthető. De a *treniroz*
a *csapat* mondatot komikus volna *edz* a *csapat* mondatlal helyettesíteni;
visszaható alakhoz kell folyamodni: *edzi magát* a *csapat*. Meg aztán az *edző*
az újabb sportnyelv-divatban (azaz *testedzésnyelv-divatban*) nemcsak magát
a *trenirozót* jelenti, hanem — főleg — azt a fizetett sportembert is, aki az
’edzés’-t irányítja. Ez volt régen a *tréner*, most már *edző*, aki *edzi* a csapatot,
amely viszont *önmagát edzi* az *edző* fölügyelete alatt. (A lovas-sportban a
tréner-edző a lovakat is *testedzi*!)

A *tréner* fogalmában több van, mint amit az *edző* kifejez. A *tréner* nem-
csak *edz*, hanem irányít, tanít is, kritizál, dicsér, lelkesít, stb. Új fogásokat
talál ki vagy alkalmaz, testileg és szellemileg neveli a csapatot, „előjátéssza”
a dolgokat, példát mutat. Itt még nem lehet szó edzésről. Ezután következik
a betanítás, *betrenirozás* és végül a már elsajátított mozdulatok mechanikussá
gyakoroltatása, a *csapat* (egyén) *edzése*, amit már akár *tréner* nélkül is lehet
végezni. Aki *tennisztréner*-t fogad, az nem „edzés” céljából teszi ezt,
hanem azért, hogy megtanuljon tőle tenniszezni. Nehéz kiutat találni
ebből a helyzetből. Talán „gyógyulást” hozna, ha megengednők válta-
kozva a *tréning*, stb. használatát is. Az egészséges nyelvösztön és a társas
nyelvhasználat bizonyára ki fog alakítani valami kompromisszumot, egyez-
ményes megoldást.

11. A *szurkol* igét a régiségből nem ismerjük, csupán a *szurkoz* alakot
(NySz). 1870-ben CzF már két jelentésben is regisztrálja a *szurkol* igét: 1.
’szurokkal beken’, 2. önhatói minőségben tréfás népnnyelven: *elszurkolni*
’elsurranni’, ’félteben elsompolyodni’. BALLAGI (1872) még többet tud a *szurkol*
szóról: 1. ’szurokkal beken’, 2. tréfásan: ’tünődik’, ’töprenkedik’, ’aggodal-
maskodik’.

A mai nyelvállapotot tükrözik ECKHARDT SÁNDOR (1935) és SAUVAGEOT
(1937) magyar-francia szótárai, valamint BALASSA magyar szótára (1940).

ECKHARDT teljesen elejti a 'szurokkal bekenés' fogalmát (ez meg is felel a mai nyelvhasználatnak, amely ebben az értelemben csak a *szurkoz-t* ismeri, de alig használja) és csupán így fordítja franciára a *szurkol-t*: *avoir le trac* (magyarra visszafordítva: 'félelemmel lenni') és ezt a kifejezést közli még: 'ott szurkolt a többivel' = *il attendait avec les autres, le coeur serré* (magyarra visszafordítva: 'várt a többiekkel együtt, összeszorult szívvel'). Itt már nyilvánvalóan csak átvitt, lelki értelemben szerepel a *szurkol*. SAUVAGEOT elfogadja a *szurkol*-nak eredeti, 'szurokkal bevon' jelentését is. Aztán ezt közli: 2. familiáris nyelvben *avoir le trac* ('félelemmel lenni'), *avoir la frousse* (ua.). A *szurkolás* SAUVAGEOT szerint már csak familiáris használatban él a magyarban, francia megfelelői pedig nem a *szurok*-kal függenek össze, hanem csupán a félelemmel: az előbb említett *trac* és *frousse* szavakkal.

Azt hiszem, legpontosabban BALASSA közelíti meg a *szurkol* mai értelmét: 1. 'szurokkal beken', 2. 'fél valami bekövetkező esemény miatt'.

Ehhez még annyit tehetünk hozzá, hogy a *szurkol* igének átvitt értelme valószínűleg a diáknyelvből indult ki. A század elején diákok között *szurkolni* annyit jelentett, mint valami elkövetett csíny után félni a büntetéstől és várni, hogy bekövetkezik-e.

A *szurkol*-nak ez az értelme, úgy látszik, ki fog halni és új szót kell majd keresni rá. Az történt ugyanis, hogy a puristák elrekvirálták maguknak a *szurkol* igét és ráadták a *drukkol* minden jelentését.

A *drukk*, *drukkol*, *drukker*, *drukkmeister* német eredetű, de a magyar használat több, mint félszázad óta magáévá fogadta és színesítette. A német *Druck* egyik jelentése a patetikus 'Bedrängnis', ebben a kifejezésben: *im Druck sein* (Sprach-Brockhaus). SIMONYI (1899) a *Druck*-ot többek között 'szorongatás'-nak fordítja, a *Drucker*-t csak 'könyvnyomtató' jelentésben ismeri. KELEMEN (1929) a német *Druck* jelentései között már főlemlíti a magyar *drukk*-ot is... A régen magyarra vált diáknyelvi *drukk*, *drukkban van* értelme: 'szorongás, felelet, vizsga előtt'. A *drukk* már itt eltért a *szurkol* jelentésétől, mert a *drukkolás* fogalmában benne van a jó eredmény reménye és lehetősége is (pl. ha valaki jelesért *drukkol*), míg aki *szurkol*, annak rossz a lelkiismerete és nem remélhet juthat... Az is látható, hogy a *drukk* annyira beilleszkedett nyelvünkbe, hogy származékai keletkeztek: *drukkol*, *drukkoló*, *drukkolás*. Átvette a diáknyelv szavát a sportnyelv is. A *drukkoló* távol áll a bűnösségtől. Semmi oka *elszurkolni*, azaz félelmében elsompolyodni. A *drukker* helyben marad, legfőlegbb izgalomban leszalad a pályára... Aki *valamelyik félnek drukkol*, az a saját kedvenc versenyzője győzelmét reméli és nagy vehemenciával, lelkesedéssel, ordítózással, kézzel-lábbal — bárcsak nézi őket — maga is résztvesz a küzdelemben. A *drukker*ek *hada* optimistán befolyásolja a jövőt, a *szurkoló* ellenben reszket a talán mégis elvonuló vésztől, amit nem irányíthat; szomorú és lehetőleg kerüli a föltűnést, néha még világga is megy a büntetéstől való szurkolásában.

Dehát merő és értelmetlen sovinizmusból ki kellett irtani tíz évvel ezelőtt a *drukker*-t és társait. A neolog-nyelvújítók — ahelyett hogy új vagy újképzős szót gyártottak volna, mint a nyelvújítás hősei (*erény*, *anyag*) vagy

a finnek⁸ — egyszerűen kinevezték a *drukker*-t *szurkoló*-nak és most már a *szurkoló* tényleg világgá bujdoshat, de ártatlanul és még hozzá a büntetés után.

Most itt állunk egy kihalásra ítélt szócsoporttal (*drukk*) és egy kihalásra ítélt fogalommal (‘szurkol’). A nyelvgyógyulás még nem következett be.

12. Szóljunk még pár szót a *szalámi*-ről. A század elején a *szalámi* nem volt nyelvi probléma. Csak egyféle szalámi volt. Télen-nyáron szalámi-nak nevezték. Mikor azonban a rosszabb minőségű és nem sertésből készült, könnyen romló kolbászokat kezdték kereskedelmi fogással nyári szalámi-nak nevezni, a zavar elkerülése céljából ösztönszerűleg megszületett a *téli szalámi* név, függetlenül attól, hogy nyáron vagy télen árulják-e. Baj nem lett belőle, csak három szótag helyett ötszótagúra nőtt az elnevezés. Afféle szónagyobbo-dás lett belőle, mint ahogy a szív növekszik, ha életföltételei változnak.

*

Gilliéron könyvének nemcsak nyelvtörténeti és elvi tanulságai vannak a tudomány számára, hanem — azt hiszem — a nyelv művelés gyakorlati szempontjából is hasznos figyelmeztetőül szolgál.

Legfontosabb elvi tanulsága, hogy a nyelvben is — mint a gazdasági és társadalmi életben — minden mindennel összefügg. Ha valamely ok — hangváltozás, jelentésváltozás, irodalmi vagy népi hatás, idegen szó befogadása vagy kiirtása, mesterséges újítás — következtében megmásul vala egy nyelvi forma: ennek előre nem látható, sőt esetleg sorozatos következései lehetnek, amíg helyre nem áll a megzavart egyensúly.

Ha elfogadnók nyelvfejlesztő alapelvnek, hogy minden új tárgyat, fogalmat a meglevő belső eszközökkel kell kifejezni, akkor meg kellene szüntetni a népek közötti személyes érintkezéseket, sőt az idegen nyelvek tanulását is és akkor valóban „kóros“, patológiás állapotok jönnének létre a rendelkezésre álló öntermékenyítő eszközök kimerülése és összekavarodása folytán.

Ha a német *schlecht* szót annak idején — azzal a megindokolással, hogy van rá jó szavunk: a *rossz* — nem vesszük át, ma nem volna *sejt*-ünk, se *n selejt*-ünk... Ha idegen eredetű régi *püspök*, *érsek* szavunkat a nyelvújítás elején a *felügyelő* (superintendens), *főfelügyelő* tükörszavakkal helyettesítjük; ha a modern *szmoking*-ot lefordítjuk *dohányzó*-nak (megzavarva a dohányzás szókészletét); ha a *gól*-t *cél*-nak, a *filozófiát* *bölcsességkedvelés*-nek mondjuk; ha a szláv *csárda*, *betyár*, *tanya*, *kocka*, *ösztön*, *gazda*, *csín*, *pásztor*, *gabona*, *pince*, *szomszéd*, *csép*, *rend* szavak nem kerülnek bele nyelvünkbe és származékaikkal nem szaporodnak el benne: nyelvünk nem volna azonos a mai — féltetten magyar — magyar nyelvvel.

A más nyelvekből kapott szavak — amint SZTALIN mondotta (*Marxizmus és nyelvtudomány*, Szikra, 1950, 27) — nem gyöngítik, hanem ellenkezőleg, gazdagítják és erősítik a nyelvet. Tegyük hozzá: a szavak átvétele gyakran megóvjá a nyelvet az endogenezis, a belső szaporodás „patológiás“ zavaraitól.

ZOLNAI BÉLA.

⁸ Ilyen a *puhelin* ‘telefon’, amely tulajdonképpen ‘beszélő’ (mint a magyar *távbeszélő*), de képzése miatt nem azonos a ‘beszélő’-vel, mert az: *puheliya* (vö. YRJÖ-KOSKINEN, Dict. finnois-français, 1900 és HAGFORS, Dict. français-finnois, 1936). A modern szó finnesítésére alkalmazott *nykyaikainen* szóval (vö. ERDŐDI JÓZSEF, Épülő ország, 1939, 75) már baj van: egyformán lehet a jelentése ‘mai’, ‘jelenidejű’, ‘contemporain’ és ‘modern’.